

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.1.80>

ПОНЯТТЯ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА ТА ЇХ СИСТЕМА

Остащенко А.С.,
аспірант юридичного факультету
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-2399-8294>
e-mail: antony2809@gmail.com

Остащенко А.С. Поняття принципів адміністративного судочинства та їх система.

У статті визначаються принципи адміністративного судочинства. Акцентовано увагу на тому, що забезпечення розгляду та вирішення публічно-правових конфліктів, що є предметом звернення до адміністративного суду, має базуватися на застосуванні сформованої системи принципів здійснення адміністративного судочинства. Зауважується, що без дотримання принципів неможливим є досягнення єдності судової практики. Автором обґрунтовано, що значення та сутність принципів адміністративного судочинства в сучасних умовах євроінтеграції необхідно розглядати шляхом їх співвідношення з категорією принципи права та принципи публічного управління. Умовно принципи адміністративного судочинства в системі принципів права віднесено до галузевих та міжгалузевих принципів. Автором обґрунтовується, що під принципами судочинства необхідно розуміти керівні засади (ідеї), реалізація яких сприяє вирішенню завдань судочинства, забезпеченню ефективності його засобів та способів. Адміністративне судочинство характеризується наявністю спеціальних завдань, основним серед яких є захист прав і свобод людини та громадянина від свавілля посадових та службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Саме принципи судочинства мають реалізуватися у тісному взаємозв'язку та взаємозумовленості; лише єдність реалізації принципів судочинства визначає їх здатність належним чином врегулювати публічно-правові спори та конфлікти. Кожен принцип адміністративного судочинства має свою чітку мету щодо організації та діяльності судів. Усі принципи є взаємно обумовленими, їх не можна розглядати без врахування загальної єдності. Вони діють у сукупності, тісно перетинаються, переходять один в одного та впливають один з одного. Це можна пояснити тим, що всі принципи поєднані однією спільною метою, а саме – належною організацією судових органів та їх ефективною діяльністю. У сукупності всі принципи створюють певну систему основних засад адміністративного судочинства. Система принципів судового процесу – це комплекс згрупованих положень, які характеризуються єдністю цілей та завдань сукупності самостійних за своїм змістом, але взаємопов'язаних та об'єктивно обумовлених засад, утворюючих саме в цій сукупності таку якісну єдність, без якої відповідний вид судочинства втрачає свій сенс. Принципи адміністративного судочинства є базисом для всіх інших правил в адміністративному процесі, а тому їх має бути рівно стільки, скільки вимагає сьогодення.

Ключові слова: принципи права, адміністративне судочинство, принципи адміністративного судочинства, публічно-правовий спір, завдання судочинства, система принципів, адміністративний процес.

Ostashchenko A.S. Concept of principles of administrative proceedings and their system.

The article defines the principles of administrative proceedings. Attention is focused on the fact that ensuring consideration and resolution of public-law conflicts, which are the subject of an appeal to an administrative court, should be based on the application of the established system of principles of administrative justice. It is noted that without observing the principles, it is impossible to achieve the unity of judicial practice. The author substantiated that the meaning and essence of the principles of administrative proceedings in the modern conditions of European integration must be considered by comparing them with the category of principles of law and principles of public administration.

Conventionally, the principles of administrative proceedings in the system of principles of law are classified as sectoral and inter-sectoral principles. The author justifies that the principles of the judiciary should be understood as guiding principles (ideas), the implementation of which helps to solve the tasks of the judiciary, to ensure the effectiveness of its means and methods. Administrative justice is characterized by the presence of special tasks, the main of which is the protection of human and citizen rights and freedoms against the arbitrariness of officials and officials of state authorities and local self-government bodies. It is the principles of the judiciary that must be implemented in a close relationship and interdependence; only the unity of implementation of judicial principles determines their ability to properly settle public legal disputes and conflicts. Each principle of administrative justice has its own clear purpose regarding the organization and operation of courts. All principles are mutually conditioned, they cannot be considered without taking into account the general unity. They act together, closely intersect, pass into each other and flow from each other. This can be explained by the fact that all principles are united by one common goal, namely, the proper organization of judicial bodies and their effective activity. Taken together, all principles create a certain system of basic principles of administrative proceedings. The system of principles of the judicial process is a complex of grouped provisions, which are characterized by the unity of goals and tasks of a set of independent in their content, but interrelated and objectively determined principles, forming precisely in this set such a qualitative unity, without which the corresponding type of judicial procedure loses its sense. The principles of administrative proceedings are the basis for all other rules in the administrative process, and therefore there should be exactly as many of them as the present requires.

Key words: principles of law, administrative proceedings, principles of administrative proceedings, public legal dispute, tasks of the judiciary, system of principles, administrative process.

Постановка проблеми. Відповідно до статті 55 Конституції України встановлено пріоритет судової форми захисту прав і свобод людини серед інших юрисдикційних та неюрисдикційних форм. Забезпечення розгляду та вирішення публічно-правових конфліктів, що є предметом звернення до адміністративного суду, має базуватися на застосуванні сформованої системи принципів адміністративного судочинства, без дотримання яких неможливим є досягнення єдності судової практики.

Стан опрацювання. Дослідження принципів адміністративного судочинства не є новою проблемою для розвитку юридичної науки. Варто виділити наукові розробки таких вчених, як: В.Б. Авер'янов, Н.В. Александрова, Р.О. Куйбіда, Н.Ю. Задирака, М.І. Смокович, О.М. Пасенюк, Т.О. Коломоець та інших. Положення зазначених наукових досліджень, є фундаментальною основою для подальших досліджень сутності принципів адміністративного судочинства, однак вимагають певного переосмислення з урахуванням євроінтеграційного розвитку в Україні. Наведені обставини і зумовлюють постановку *завдань* цієї статті, що полягають у визначенні особливостей принципів адміністративного судочинства та їх системи.

Метою цієї статті є з'ясування сутності принципів адміністративного судочинства.

Виклад основного матеріалу. Принципи – одна з фундаментальних категорій теорії права та держави, а також галузевих дисциплін. Формування, стійкість та стабільність процесів, а більше якщо це публічно-правові відносини, не можуть відбутися без принципів – основоположних заasad (ідей), вимог, що характеризують зміст будь-якої діяльності. Принципи права є найбільш вживанішою категорією, але і суперечливою та дискусійною.

Сфера права й принципів права, є однією з найчутливіших до нових глобалізаційних викликів. Розвиток різноманітних сфер людської життєдіяльності, глобалізація та технологічний прогрес, завдяки яким поступово формується глобальне інформаційне суспільство, вимагає здійснення належного реагування зі сторони правової системи в цілому. При цьому важливою є проблема визначення сутності принципів правового регулювання, які б забезпечили стійкість та ефективність цього процесу на сучасному етапі розвитку суспільства. Отже, для того, щоб забезпечити належний результат правового регулювання, необхідно правильно визначити зміст основоположних та галузевих принципів.

Потрібно зауважити, що: 1) по-перше, основоположні принципи права проявляються насамперед у їх моральному змісті, який має об'єктивні основи, що повинні коригувати суб'єктивне сприйняття їх змісту. Однобічне, викривлене суб'єктивне сприйняття та розуміння ідей справедливості, рівності, свободи та гуманізму, як правило, засновується на егоїстичному прагненні задоволення лише особистих (приватних) інтересів певної особи; 2) по-друге, позитивне право

повинно враховувати та закріплювати вказані основоположні принципи, виходячи зі змісту їх об'єктивного морального виміру, що узгоджується з фундаментальними законами природного людського співіснування; 3) по-третє, основоположні принципи права тільки тоді матимуть високий позитивний ефект при їх реалізації у відповідній юридичній, правозастосовній діяльності та правовідносинах, коли вони будуть наповнені традиційним моральним змістом, тобто будуть узгоджуватися з вимогами та принципами панівної моралі у суспільстві. Саме моральний вимір основоположних принципів права забезпечує їх належну реалізацію, а також спрямовує використання, виконання, дотримання та застосування правових приписів на досягнення суспільного блага, а не приватних та, нерідко, аморальних інтересів окремої особи чи осіб, які, на нашу думку, лежать в основі їх викривленого суб'єктивного сприйняття та розуміння [1].

Як і у багатьох інших питаннях, що стосуються принципів права, в підходах до їхньої класифікації відсутня єдність поглядів. Найбільш поширеним є їх поділ за сферою дії на загальні, міжгалузеві, галузеві принципи та принципи інститутів права. При цьому на відміну від західної теорії права, де під загальними принципами розуміють принципи, що діють у всіх правових системах у вітчизняному загальнотеоретичному правознавстві загальними принципами права, як правило, іменуються ті, які поширюються на всю систему права країни, діють у всіх галузях та інститутах, тобто зводяться, як вже зазначалося, виключно до характеристики національної правової системи [2].

Судова система становить один із ключових державних інститутів, що контролює належне виконання своїх повноважень іншими ланками державного механізму, здійснює охорону конституційного ладу й забезпечує правопорядок у державі, а також припиняє порушення прав громадян, відновлює їх і вживає заходів для запобігання таким порушенням.

Принципи судового процесу виступають найбільш загальними правилами поведінки визначеного характеру: вони прямо передбачені в законі; звернені до всіх учасників процесу; мають загальнообов'язковий характер; забезпечуються засобами державного примусу; мають правовий механізм реалізації. Основне призначення принципів полягає в тому, що їх втілення в судочинство надає йому якості правосуддя, та, навпаки, їх ігнорування призводить до порушення права на судовий захист, а відтак – до неправосудності рішень суду [3, С. 175].

Адміністративне судочинство – діяльність адміністративних судів щодо розгляду та вирішення адміністративних справ у порядку, встановленому Кодексом адміністративного судочинства України.

Змістом адміністративного судочинства є здійснення правосуддя в адміністративних справах шляхом розв'язання публічно-правових спорів.

В адміністративному судочинстві, основним завданням якого є захист прав і свобод людини та громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин, принципи посідають провідне місце. Вони є первинними нормами, що не ґрунтуються одна на одній, однак тісно та гармонійно взаємопов'язані. Принципи виступають не лише як гарантії реалізації завдань адміністративного судочинства, але і як гарантії дотримання його процесуальної форми. Як зазначають деякі науковці, основна функція таких принципів полягає в тому, щоб сприяти юридично правильному здійсненню прав і свобод громадян, а також виконанню обов'язків усіма учасниками процесу [4, С.62].

Принципи адміністративного судочинства – це базисні, первісні засади його існування, які опосередковують закономірність такого існування і взаємний зв'язок цього явища з іншими правозахисними явищами.

Принципами адміністративного судочинства є основні вимоги щодо справедливого розгляду і вирішення адміністративних справ.

Принципи адміністративного судочинства закріплено у Конституції України, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та інших міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, КАСУ.

Конституція України закріплює основні засади судочинства (статті 8, 129), що можуть бути як загальними для усіх видів судочинства, так і властивими лише одному виду [5].

В адміністративному судочинстві суд застосовує, зокрема, такі конституційні засади:

- 1) верховенство права;
- 2) законність;
- 3) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом;
- 4) змагальність сторін та свобода в наданні ними своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості;

- 5) гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами;
- 6) забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом;
- 7) обов'язковість рішень суду.

Діяльність адміністративних судів заснована як на загальних принципах судочинства, так і на галузевих принципах, тобто тих, що властиві тільки адміністративному судочинству.

До загальних принципів судочинства, що втілені і в КАСУ, можна віднести принципи верховенства права (стаття 8), законності (стаття 9), рівності учасників процесу перед законом і судом (стаття 10), змагальності сторін, диспозитивності (стаття 11), гласності і відкритості (стаття 12), забезпечення апеляційного та касаційного оскарження судових рішень (стаття 13), обов'язковості судових рішень (стаття 14 КАСУ). Особливим (галузевим) принципом, властивим лише адміністративному судочинству, є принцип офіційного з'ясування обставин у справі, або принцип офіційності (стаття 11 КАСУ) [6].

Значення принципів у тому, що їх втілення у судочинстві надає йому якості правосуддя з одної сторони та у випадку ігнорування - веде до порушення права на судовий захист і до незаконності судових рішень. Крім того, принципи є ціннісним орієнтиром для надання тлумачення правилам адміністративного судочинства при їх застосуванні, а також усунення прогалин у них.

Принципи адміністративного судочинства є нормативними. Це означає, що їх належить застосовувати, як і будь-яке положення КАС України.

Застосовуючи принцип адміністративного судочинства, недостатньо просто послатися на нього при вирішенні того чи іншого питання, оскільки тоді судові рішення і його мотивування не будуть зрозумілими для осіб, які не знають значення цього принципу. За наявності нормативного положення, що конкретизує принцип, його необхідно застосувати у судовому рішенні.

При порушенні принципу адміністративного судочинства, обов'язково необхідно з'ясувати, яким чином порушення могло вплинути на рішення. Якщо порушення дає об'єктивну можливість для сумніву у правильності судового рішення, таке рішення не можна вважати правосудним (законним) і його належить у разі оскарження скасувати. В інших випадках порушення принципу адміністративного судочинства не мало б тягнути за собою скасування судового рішення.

Висновки. Принципи адміністративного судочинства виступають і гарантіями реалізації завдань судочинства, і гарантіями дотримання процесуальної форми цього захисту. Основна функція принципів адміністративного судочинства полягає в тому, щоб сприяти юридично правильному здійсненню прав і свобод громадян та виконанню обов'язків усіма учасниками процесу. Принципи правосуддя виконують свою визначену роль в організації і діяльності адміністративних судів. Ці принципи діють не розрізнено, а в сукупності. Вони об'єднані загальною метою - організувати судові органи і їх діяльність, відповідність їх правопорядку, забезпечити захист від усяких посягань конституційного ладу, політичної й економічної систем, прав, свобод і законних інтересів громадян і інших соціальних цінностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Сунегін С.О. Основоположні принципи права: загальна характеристика та деякі аспекти реалізації. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63908/57-Sunegin.pdf?sequence=1>.
2. Козюбра М. Принципи права: методологічні підстави до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/22ed5ed8-a0c4-450d-a56b-cad459b8cf46/content> С.150-151.
3. Ковалів М.В., Стахура І.Б. Принципи адміністративного судочинства: поняття, зміст, система. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1934/1/%D0%9A%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B2.pdf>.
4. Ковалів М.В. Адміністративне судочинство: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 596 с.
5. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
6. Кодекс адміністративного судочинства України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.